

„Szent” tárgyak rendszere – profán tükörben¹

A vallásos érzés tárgyi megnyilvánulásai
egy közösség életében

ANNABELLA GECE

The system of „Sacred” items – in a profane reflection. The material
manifestation of religious feelings in the life of a community

904:726(437.6)

726(437.6)

282(437.6)

Keywords: Baraca settlement (today, in Slovak: Barca, Banská Bystrica county, Rimavská Sobota district). Hungarians in Czechoslovakia. Ethnology. The material and spiritual changes in religion in the second half of the 20th century.

Bevezetés

Napjaink legaktuálisabb, elemzést leginkább kívánó kérdése a vallásosság témájában az, hogy a közép-európai volt szocialista országok lakosságának hitéletét, vallásgyakorlásának formáit milyen téren és milyen mértékben befolyásolták az egyházak életét az 1950-es évektől beszűkítő korlátozások, illetve e korlátok 1989 utáni megszűnése. Leginkább egyháztörténeti, vallásszociológiai vizsgálatok igyekeznek mérhetővé tenni az e téren szerzett adatokat, hogy összehasonlító elemzések révén kikristályosítsák következtetéseiket.² Az egyházak életét és a vallásgyakorlást témául választó kutatások mindegyikének érzékelnie kell azt az „általános” tendenciát, miszerint a világ szekularizálódik, a hitet egyre erősebben szorítja ki a racionalitás, az emberi élet ciklikus egésként való megélését a lineáris célokra koncentráls, a közösségeket az egyének, a közös értékeket az egyéni boldogulás eszménye. Ezek a körülmények még érdekesebbé teszik, még összetettebbnek láttatják a mindezek ellenére létező vallásosságot. Az emberi közösségek – de akár egyének – vallásos megnyilvánulásai továbbra is kutatási témaként is jelentkeznek.

A néprajztudomány különböző irányzatai ez ideig is többféle nézőpontból, többféle módszertannal közelítették meg a vallásosság, a vallásgyakorlás jelenségét. A hit nélkül tulajdonképpen nem is létező folklórműfajok rendszerezésével és elemzésével már a 20. század elején is foglalkoztak kutatások, azóta is sorra születnek – jöhetnek más-más tudományos irányzatot követve – az ilyen gyűjtemények és elemzések.

A tárgyasult formában is megmutatkozó vallásosság ehhez hasonlóan sokféle szempontból közelíthető meg.

Az európai irányokhoz szorosan kapcsolódó magyar nyelvű kutatásban még nem egészen két évtizede fogalmazódott meg – a vallásökológia fogalmának körülhatárolása, az e fogalommal jelölt terület mint részdiszciplína kidolgozása során –, hogy minden vallás ökológiai rendszerként működik nem csupán természeti, hanem ember alkotta, mesterséges környezetéhez való viszonyulásában is (Bartha 1992, 5–6. p.) A vallásökológia keretei között Bartha Elek – Mircea Eliade és Pócs Éva nézeteit összevetve – fogalmazta meg, hogy a vallásos ember számára a tér inhomogén, „...egy

közösség mindennapi életének színtere, a világteremtés által a szentség hordozója, amelynek részei a tér egyes elemei, a szent helyek, szakrális célú építmények, tárgyak, egyszóval a tér inhomogenitásának szegmentumai” (Bartha 1992, 26. p.). A szakrális tér szerveződésének és „működésének” tipikus változatait jelentik a búcsújáró helyek. E helyek térszervező erejének, egyéb jellegzetességeinek kutatása legújabbban a szegedi egyetem néprajzi tanszékéhez köthető.³ A vallásossághoz tartozó tárgyi világ megközelítésének másik útján, a tárgyak leltárszerű számbavétele és tipizálása terén már könyvtárnyi eredmény született.⁴ Rendszerezett kutatás tekintetében kiemelkedik a tárgyak közül a szakrális kisemlékek csoportja. Az e témában született írások közül pedig ugyancsak kiemelkednek Liszka József tanulmányai, aki először felvetette szükségességét, majd osztrák és német példák alapján kidolgozta és saját, főként kisaliforniai kutatásainak eredményein szemléltette a szakrális kisemlékek terminológiáját és tipológiáját, ahogy ő maga fogalmaz, a képoszloptól a kápolnáig (Liszka 1999a, 1999b, 2000.), az eredményeket később a közép-európai kutatástörténetben is elhelyezve (Liszka 2007.). A szent terek „profánabb” használatának, a tereket belakó közösség hétköznapi közösségi megnyilvánulásainak kérdéseivel leginkább a templomi ülésrendben megmutatkozó szabályszerűségeket taglaló írások foglalkoznak.⁵ A templombelső és a közösség viszonyát az ülésrenden, társadalmi rangon és az ezzel összefüggő adományozáson keresztül Szacsy Éva vizsgálta a bánffyhungyadi templom esetében (Szacsy 2007.).

A fent említett kutatási kiindulópontok egy-egy megközelítésen belül csak néhány példát felvillantva is jelzik, valóban mennyire sokféle módon közelíthetők meg és elemezhetőek a vallásos élet(érzés) tárgyakban megnyilatkozó formái. Véleményem szerint a feldolgozások kiindulópontját tekintve eltérő megközelítéseket és a különféle vallásos tartalmú vagy azzal felruházott tárgy típusokat is egy dolog kapcsolja értelmezhető egységge: a tárgyi világot használó emberi közösség.

Az alábbiakban egy település közösségének saját vallásos tartalmú tárgyi világához kötődő viszonyulását igyekszem megvizsgálni.

Baraca minden elérhető forrás alapján katolikus falu, zömében református környezetben. Plébániáját 1789-ben alapították, temploma 1787-ben épült (Bálint 1977, 392. p.). Egyházszerkezeti szempontból a rozsnyói püspökség plébániája (1766, a püspökség megalapítása óta), de egyházi birtokosai már századokkal korábban is voltak: az egri káptalan és a kassai jezsuiták (B. Kovács 1999, 118–121. p.). Parókiájához filiaiként Füge tartozott, tartozik, de Baracán anyakönyvezték a szomszédos (és néhány annál távolabbi) református és vegyes lakosságú falvak – Kálosa, Alsóvály, Felsővály, Runya, Hanva, Rakottyás, Bátka, Dulháza, Zsíp – katolikus népét is.⁶ Ennek megfelelően a szomszédos települések népének szemében hosszú idő óta Baraca „a” katolikus falu. Önmagukat a legutóbbi időig a falu lakói is hasonlóan ítélték meg, a szomszéd településekről azt tartották, hogy Baracához képest „nem olyan vallásosak”. A 20. század közepéig – amely időszak Baraca társadalmát, egész életét is erősen átformálta – a közösség vallásosságát külsőségekkel is, formaságokkal is igyekezett megjeleníteni. Ennek a szándéknak tárgyasult eredményeit ma is megtaláljuk a településen.

Írásom a szakrális kisemlékek immár definiált kategóriáján kívül a vallásgyakorláshoz kötődő egyéb tárgyakkal is foglalkozik, ugyanis valamennyi tárgy kifejez valamilyen viszonyulást, valamennyi tárgy fontos, jelentést hordozó valaki számára saját vallásos életében. Ahogyan a tápéi temetőkápolna „szent raktárának” készítője, Barna Gábor fogalmaz: „A vallásgyakorlásban a tárgyak az Isten és az ember közti sajátos szakrális kommunikációt szolgálnak.” (Barna 2003, 10. p.)

Minden olyan tárgy szerepét és helyét igyekszem megragadni, amelynek léte a falubeliek szándékának köszönhető, tehát nem feltétlenül a hivatalos vallás liturgikus szabályai okán vannak a szakrális vagy időnként szakralizált térben, nem nélkülözhetetlen, előírászerű „kellékei” a vallásgyakorlásnak, hanem annak helyi változatát jelentik. Úgy jelzik ezáltal a vallásgyakorlás műfajának élő voltát, mint folklórműfajokét a variánsok. Valamennyi ide kötődő tárgyról rövid leírást készítettem, de egy-egy nagyobb egységet – pl. a templom textilkészletét – jelen keretek között nem lehet részleteiben bemutatni. Leltárszerű áttekintésemben kitérek olyan szempontokra is, amelyek révén az adott tárgy a rá vonatkozó közös tudás révén vált a közösségi készlet, a tárgyrendszer alkotóelemévé, pl. a készítő, ajándékozó személye.

1. Kültéri szakrális objektumok

1.1. Állandó objektumok

Liszka József tipológiája szerint a település valamennyi szakrális kisemléke az út menti keresztek közé, azon belül a kő- és fémkeresztek csoportjába illeszthető.⁷

1.1.1. Martinovics József és Varga Erzsébet keresztje (a térképen az 1. számú)

A falu déli szélén, a belterület és a szántóföld határán áll. Laposkő-talpon álló erősen kopott betonalap. A kereszt öntöttvasból készült, feketére festett. A valamikor népes (mára Baracán kihalt) Martinovics család egyik, éppen a keresztet állíttató ágának megkülönböztető jellegű ragadványneve volt a Bodó, ezért a keresztet a falubeliek „Bodó keresztje”-nek nevezik.

Méretei: – alap (a kőtalppal együtt): 120 cm magas, mindkét szélessége 65 és 60 cm; – a vaskereszt: 300 cm magas, rövid szára 95 cm; – a Krisztus-alak és a felirat ezüstre festett.

Felirata: „Isten dicsőségére / állíttatta / Martinovics József / és neje / Varga Erzsébet / 1906 évben”.

Azt, hogy eredetileg a betonalapon is lehetett felirat, ma már csak egy néhány betűs szövegtöredék jelzi: „...MEGVA...” – valószínűleg a Megváltó, Megváltónk szóból maradt ennyi.

1.1.2. Temetői régi kereszt (a térképen a 2. számú)

A temető hozzátételezőleg közepén áll, már-már omladozó beton alapján. Ennek első oldalán valamikor vésett felirat lehetett, amely már évtizedekkel ezelőtt kivehetetlen volt, mára nyoma is eltűnt.

Méretei: – alap (nehezen mérhető, mert minden széle töredezett) kb. 90 cm magas, szélessége 64 és 61 cm; – a vaskereszt 210 cm magas, rövid szára 92 cm.

A Krisztus-alak alatt ovális, leveles ág – mintával szegélyezett, ezüstre festett fémtábla, valószínűleg szöveg lehetett rajta, de már évtizedek óta csak a sima felület látszik. Alatta térdeplő, szintén ezüstre festett angyalalak. Az öntöttvas kereszt szélei áttört díszítésűek.

1.1.3. Temetői új kereszt (a térképen a 3. számú)

A temető közepe táján, de attól kissé északnyugatra áll. Beton alapon egyszerű, sínvas-szerű elemekből készült vaskereszt. Felirata nincs, az emlékezet úgy tartja számon, mint „a Lukácsék keresztje”, valószínűleg ez a család állíttatta.

Méretei: – alapja 82 cm széles, 87 cm magas; – a vaskereszt 243 cm magas, rövid szára 82 cm.

1.1.4. Kereszt a falu közepén (a térképen a 4. számú)

Az orsós szerkezetű település belterületének kiszélesedő részén, egy alacsony vaskerítéssel körbekerített kis parkban, hársfák között áll a falu közepén. Teljes egészében (alapja is) műkőből készült, felirata fehér márványtáblába vésett-festett, amely elárulja, hogy 1949-ben állíttatták. Nemcsak a kis park, hanem a kereszt maga is vaskerítéssel kerített, amelyet – mint a Krisztus-alakot – ezüstre festettek. A falubeliek emlékezete szerint a parkot a kereszt miatt alakították ki.

Méretei: – alapja 154 cm magas, 97 cm széles; – a kereszt 206 cm magas, rövid szára 97 cm.

Felirata: „Isten dicsőségére / állíttatta / Lukács István / és neje / Sándor Mária / 1949”. Sarkában a kőfaragó mester neve: „Ádám Tornaľa”.

1.1.5. Templom előtti kereszt (a térképen az 5. számú)

Betonalapon álló öntöttvas kereszt a templomdombon, a templom bejáratának háttal, a falura néző helyzetben. Eltérően valamennyi eddig említett keresztől, csak nagyon alacsony betonalapja van, talpzata, sőt a szövegnek helyt adó része is vasból készült. A teljes kereszt szürkére festett. Feliratából kiderül, hogy 1906-ban állították.

Méretei: – betonalapja 100 cm széles és 30 cm magas; – talpzata 158 cm magas és 100 cm széles; – a kereszt 300 cm magas, rövid szára 100 cm széles.

Felirata: „E keresztet / Isten dicsőségére / baraccai lakos / Kovács Pál / és kedves neje / Gecse Hermin / vallásos kegyelete / áldozá 1906 évben”.

1.1.6. Cs. Koós Istvánék keresztje, „Nellike keresztje” (a térképen a 6. számú)

Ez az egyetlen valószínűleg út menti kereszt, ugyanis olyan út mentén áll, amelyen ma is fut a forgalom. Az állíttatás körülményeinek ismertsége tekintetében is kiemelkedik, az idősebb falubeliek emlékezete őrzi, hogy a szülők lányuk betegségből való felgyógyulásáért, hálából állíttatták, ezért is nevezik egyszerűen „Nellike keresztjének”.

A műkő keresztben a Krisztus-alak ezüstre festett, a kicsi, de viszonylag díszes kerítés a kereszt körül szintén. A kereszt talpzata lépcsőzetes felépítésű.

Méretei: – a talpzat lépcsőfokainak magassága: 10+20+30+90, tehát összesen 150 cm, szélessége a legmagasabb szakaszon 72 cm; – a kereszt magassága 215 cm, rövid szárának szélessége 72 cm.

Felirata fehér márványtáblába vésett-festett, a talpzat aljában a kőfaragó neve: „Ádám Tornala”.

Felirata: „Krisztus Király / megsegítettél / gyermekünket / meggyógyítottad! / Örök hálául / a szülőktől / Koós István / és Gecse Reginától / 1934.”.

A falubeliek emlékezetét egyrészt igazolja, másrészt kiegészíti a rendezetlen plébániai irattárban őrzött, a kereszt állíttatásáról szóló dokumentum. Eszerint a rozsnyói

püspök általános helynökének levelén keresztül felhatalmazza a plébánost a kereszt megáldására.⁸

A keresztet a család leszármazottai a mai napig gondozzák. Nem Baracán élnek ugyan, de évente legalább egyszer rendbe szedik a környezetét, mindenszentek környékén gertyát is gyűjtanak a talpzatán, virággal is díszítik. Időnként a Krisztus-alakot is lefestik. A kereszt állíttatásának idejéből megőrzött a család egy fotót is, a kislány – akinek gyógyulásáért hálából állíttatták – és édesapja szerepel rajta. Külön elemzést kívánna a – mellesleg jellemző – vallásosságukat nem természetes megnyilatkozásaikkal, hanem a fénykép kedvéért vállalt pózzal megmutató magatartás, a vallásosság reprezentatív képi szerkesztése, valamint az, hogy a kislány nem édesanyjával, hanem édesapjával szerepel a képen. Míg a kép szerkesztettsége az újdonságnak, az elkészült keresztnek szól, ami a családtól addig ismeretlen, újfajta, talán látványosabb vallásos viselkedést követel meg (értelmezésük szerint), az édesapa jelenléte a falu társadalmán belüli korábbi pozíciót erősíti, sőt talán szimbolizálja is. A család törekvő középparaszti birtoknagyságon gazdálkodó, de mindkét ágon kismemesi család. Az édesapa, Cs. Koós István abban az időben az iskolaszék tagja, sőt több éven keresztül „iskolagondnok” volt. Tehát a keresztállítás – természetesen a hálaadás szándéka mellett – egyrészt egyházi rangjának, másrészt – mivel anyagi áldozattal jár, amire a család képes volt – vagyoni helyzetének tárgyiasult

közzététele is. Ez pedig – jóllehet a térdeplő imádkozás általában női viselkedésforma a vallásos életben – a gazda, a családfő személye révén kerül a köztudatban a helyére, ez lehet az édesapa jelenlétének magyarázata.

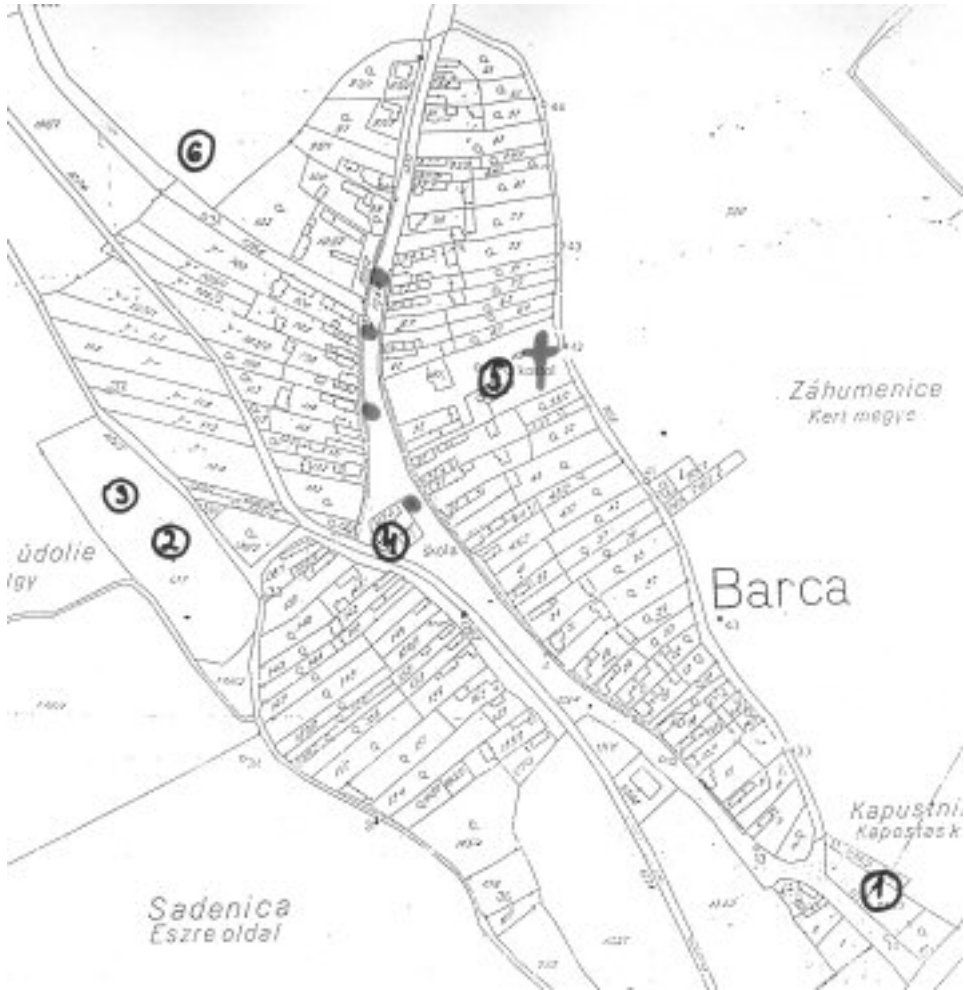
A keresztek közül a sorban elsőként és utolsóként ismertetettnek „gazdasági” jelentősége is volt. A Márk-napi búzaszentelés során egészen az 1950-es évekig mindkét kereszthez jártak imádkozni és a vetést megszentelni. Azért volt gazdasági szempontból is szerencsés az újabb kereszt helyének kiválasztása, mert ha a vetésforgó miatt az egyik helyen épp nem búzavetés volt, a másikon biztosan az volt, így minden évben tudtak a falu valamelyik szélén valóban búzát szentelni. (Ráadásul egyensúlyt is teremtett olyan szempontból, hogy míg az eredeti birtokos családok jogállása szerinti megosztásban az 1. keresztnek helyt adó határrész az ún. paraszti, az új kereszt helye az ún. nemesi határ része volt.)

1.2. Időszakos, átmeneti objektumok

1.2.1. Úrnapi sátrak (a térképen 4 pettyel jelölve)

A falusi tér átmeneti ünnepivé tételének leglátványosabb, jelekkel leginkább megkülönböztetett alkalmá az 1950-es évek végéig az úrnapija volt. Amint a térképen is látszik, petytyekkel jelölve, az úrnapi, zöld ágakból épített sátrak a falu terének viszonylag a közepén helyezkedtek el, nem csupán az orsós szerkezet, hanem a templom központi helye miatt is. Ezen belül azonban a sátrakat építő családok a falusi társadalom legrangosabbjai, a nagyobb birtokosok voltak. Minden sátor központi eleme egy-egy szentkép volt az adott család házából, külsőre azonban valamennyi egyforma, az erdőről frissen behozott zöld ágakból készült. Az 1950-es évek közepe táján az ünnep beszorult először a templom köré, később a templomba. Ebben az időszakban a templom szobrai, a Mária-, Szent József-, Szent Antal- és Szent János-szobrok köré építettek „lombsátrat” (azaz inkább csak zöld ágakat állítottak a szobrok mellé, kétoldalt), hogy valamiféle körmenetet lehessen tartani.

Az 1968-as események utáni, az egyházi életet tekintve kissé enyhülést hozó időkben az akkori plébános még egy vagy két évben el tudta érni, hogy az úrnapi körmenet visszakerült a régi helyére, a falusi térben építették meg a sátrakat, de a hétköznapi időbeosztás és az ünnepi viselkedés ütközése végül mégis teljesen kiszorította.

Térkép. A falubeli keresztek (számokkal) és az úrnapi sátrak (pettyekkel jelölt) helye

2. „Beltéri”, templomon belüli szakrális objektumok

2.1. Állandó objektumok

2.1.1. Szobrok

2.1.1.1. A „kis oltár”

2.1.1.1.a. A lourdes-i barlang formájú Mária-oltár Mária-szobra talán a legrégebbi szobor a templomban, Varga János adományából.

2.1.1.1.b. A Mária előtt térdeplő Bernadett-szobrot Csák Boldizsár ajándékozta.

2.1.1.2a–b. A Jézus Szíve – Mária Szíve szoborpár a Sándor család révén került a templomba.

2.1.1.3. A Fájdalmas Mária-szobrot pedig a Hanko család adományozta a két világháború közötti időszakban.

2.1.1.4. Nepomuki Szent János szobra Martinovics József ajándéka.

2.1.1.5. Szent Antal szobra Martinovics Istvánné Koós Malvinka adománya.

2.1.1.6. Szent Teréz szobrát Bodó Koós Margit állíttatta a két világháború között.

2.1.1.7. Szent József szobrát szintén Bodó Koós Margit állíttatta a két világháború között.

2.1.1.8. 1940-ben került a templomba a „legfiatalabb” szobor. Ezt a Mária-szobrot Gecse István Zoltán és felesége állíttatta hálából, lányuk gyógyulásáért.

A plébánia rendezetlen irattárában őrzött összeírás – „A baraccai plébánia jámbor perselyei” – az 1911 és 1940 közötti időszakból kiegészíti, pontosítja az emlékezetet. Eszerint a Jézus Szent Szíve-perselyt valóban Sándor József és neje, Tuza Ilona alapította. A Mária Szíve-szobor perselyének alapítója Lukács István és neje, Sándor Mária, a Szent Antal-szobor perselyének pedig Martinovics Józsefné Batta Jolánka. Az összeírás szerint a lourdes-i Mária-szobor-persely az Olvasótársulathoz kötődik, ám a persely 1912-ben meg is szűnt. (Az említett forrás a perselyek bevételeit és kiadásait mindössze néhány éven keresztül rendszerezi, a kiadások között elsősorban szegények lisztje, kenyere, katonák és betegek segítése szerepel rendszeresen.)⁹

2.1.2. „Hálatáblák”

A templom két pontján helyezték el a fehér márványtáblákat, kettesével. Nem mindegyik készíttetésének körülményeire terjed ki a falubeliek emlékezete.

A Mária-oltár mellett:

2.1.2.1. „Hálából / Drága Szűz Anyának” Sarkában: K.E.

Azt a táblát készíttetője saját gyógyulásáért helyezte el a templomban.

2.1.2.2. „Szűz Anya / Segíts meg továbbra is” Sarkában: H.J.

A Fájdalmas Mária-szobornál

2.1.2.3. „Hálából Szent Antalnak”. Egyik sarkában: 1962, másik sarkában Cs. J.

Csupán a készítő személyét, Csák Józsefet ismerik a helyiek, a tábla elhelyezése okáról nem tudnak.

2.1.2.4. „Fájdalmas Jézusom / Irgalmazz a megholt hiveknek. / 1903 1956 M:J:”

Ezek a táblák az eredeti helyükön vannak ma is, ám a szobrok, amelyek mellé szánták őket, közben más helyre kerültek.

A legutolsó tábláról őriz a legtöbbet az emlékezet, ehhez fűződik a legkülönösebb körülmény. Szövegéből is kiderül, hogy nem hálából készült. Egy rimaszécsi özvegy készítette, akinek férje 1956-ban Baracán egy ház bontásánál halt meg, ugyanis rázuhant annak gerendája.

2.2. Időszakosan használt tárgyak, építmények

2.2.1. Szent Sír

A Mária-oltár alatt alakították ki a helyét, nagyszombat estére a szobrot elteszik, az üreget visszazárják.

2.2.2. Nagyböjti oltárkép

A szobrokhoz hasonló jámbor ajándékozó szándék vezette a nagyböjti oltárkép készíttetőjét. 1947-ben festette egy falubeli asszony, tulajdonképpen hálából, mert fia túlélte egy életveszélyes balesetet. A korábbi fehér lepedőt helyettesítő kép csak nagyböjt idején látható, domináns színe ennek megfelelően a lila. Kétoldalt elhelyezett csiga segítségével húzzák fel és engedik le, mikor nincs szerepe, az oltár mögötti falában fahengerre tekerve tárolják.

A nagyböjti oltárkép – az oltáron és miközben leengedik.

2.2.3. A templom textilkészlete

A 297 darabból álló textilkészlet teljes körű felmérését 2003 nyarán végeztem el. Minden darabról rövid leírást készítettem, lemértem és lefényképeztem. Egyrészt a fényképek, másrészt maguk a textilek segítségével a vallásgyakorló idősebb asszonyok mindegyiket jellemezték, elmondták – persze csak amelyikről tudták, tudják –, ki és mikor, hol készítette, esetleg az alapanyag beszerzési helyével, sőt olykor az árával is kiegészítve az információkat. Ennek a felmérésnek az eredményét 2006-ban publikáltam is (Gecse 2006.).

A templombelső szobrain kívül ezek a textilek árulnak el legtöbbet a szent térhez való viszonyulásról.

A templom textilekkel való felszerelését, ellátását bizonyos határok között tartja a közösségi ízlés s a hely szent jellege is, ám a falu önszabályozó ereje és a külvilág pozitív véleményét megtartani akarása is. Ez a fajta többirányú igazodás minden esetben egy nagyon kényes egyensúly mércéjének vetette alá az új darabot.

Minden felsorolt jellegzetesség között azonban leginkább az adományozók és készítőik nyilvántartása kíván magyarázatot. Amennyiben a készleteket is egy darabként kezeljük (és ezt az adományozó szempontjából megtehetjük), 90 textillel számolhatunk a barcai templom egyházi kellékei között. A 90-ből 49 esetben az azonosítók pontosan emlékeznek mind a készítő, mind az ajándékozó nevére. 7 esetben csak az ajándékozó személyét ismerik, a készítőt nem. Fordított helyzetre mindössze 2 példa van, amikor az ajándékozót nem ismerik, de a készítőt igen. 30 darabról egyáltalán semmit nem tudnak, ám ezekről fontos tudni, hogy valamennyi ismeretlen a szórványdarabok közül való, készlet ezek között egyáltalán nincs.

Amellett, hogy a vallásosság egyik megnyilvánulásának tekintjük a templom textilekkel való ellátását, felszerelését, lehetetlen nem észrevenni egy másik jelentését is.

Azt, hogy a textilek léte mellett a templomjáró asszonyok körében annak is nagy a jelentősége, hogy ki adományozta a darabot, hiszen ezt az esetek többségében számon tartják. Valójában a falu társadalma jelenik meg e darabokon keresztül a templomban, így a vallásos lelkületen kívül egészen profán arca is van a jelenségnek: a falusi társadalomban elfoglalt hely, rang megfelelő, illő korlátok között és megfelelő formában felmutatott megjelenítése. Ez a közösségi önkifejezés a szent térben azonban – az előzőekben fejtegetett „profán” jellege ellenére is – azt is hitelesen jelzi, hogy aki egy helyet így „felszerel”, azt a sajátjának érzi.

Összegzés

Végigtekintve Baraca 20. századi vallásos tárgyi világán, egyfajta párhuzamba állíthatjuk annak történetét a falusi társadalom történetével – nem csupán azért, mert a vallás is életének része volt. Az 1950-es években, az addig paraszti munkából élő, ennek megfelelő életmódot folytató népesség élete alapjaiban alakult át. A falusi társadalmon belül a már-már versengéssé vált felfelé törekvésnek új formát kellett keresni. Korábban ezt a földbirtok gyarapításával lehetett és kellett megjeleníteni. 1948 után ez lehetetlenné vált, ezért a lakóház lett annak eszköze, hogy ki-ki nyilvánvalóvá, láthatóvá tegye mások számára is saját vagyoni gyarapodását. Szintén az 1950-es évek jelentik a határát a vallásos élet változásának. Az állami akarat hatását, közösség-lélektani következményeit ezúttal figyelmen kívül hagyva, csak a vallásos életre koncentrálna azt látjuk, hogy – külső kényszer hatására, de mégis – az ünneplés, a vallásos megnyilatkozások tere teljesen beszűkült. A templomon kívül Baraca – természetesen más településekhez hasonlóan – nem lehetett többé „a” katolikus falu. Ebben rejlik a templom fölöttébb gazdag textilkészletének magyarázata. Már az is mutatja a készítés, az ajándékozás időszakát, hogy a ma élő idősebbek emlékeznek ezekre a körülményekre. A rendkívüli felszereltség pedig azt jelzi, hogy a külsőségekben is megmutatkozni akaró vallásosságot kisebb térbe, szűkebb keretek közé kellett szorítani. Ahogyan a vagyoni gyarapodást nem a földdel, hanem a házzal, a vallással való törődést, a tárgyiasított vallásos érzést nem keresztállítással, nem úrnapi sátorral, hanem szobor, oltárkép, templomi textil ajándékozásával lehetett kifejezni. Teljesen önálló vizsgálatot kíván annak elemzése, hogy mi lett, mi lesz a sorsa ennek a megmervített tárgyi jeleket használó nyelvnek – miközben kialakítója, egykori használója, a közösség maga is teljesen átalakult.

Jegyzetek

1. A tanulmány rövidített és tematikusan szűkített változata előadásként hangzott el 2008. október 10-én a Szakrális kisépitmények a Kárpát-medencében című 9. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencián, A szakrális kisépitmények és a közösségi értékrend viszonya egy falu példáján címmel.
2. Pl. Tomka Ferenc 2005.; Tomka Miklós 1991.
3. Pl. Bálint 1936.; Bálint–Barna 1994.; Barna 1985.
4. A református egyház esetében pl. Felhősné Csiszár 1999a.; Felhősné Csiszár 1999b.; P. Szalay 1999.; P. Szalay 2000/2001.; P. Szalay 2001.; Takács 1983.; Katolikus egyházi feloldozások, pl. Barna 2003.; Józsa 1999., 2004.
5. Pl. Faggyas 1990.; Nagy 1996.

6. Manapság, kb. az 1950-es évek óta a Balog-völgy falvainak (Rakottyás, Bátka, Dulháza, Zsíp) katolikus népét Baraca mellett Uzapanyton anyakönyvezik.
7. A szakrális kisemlékeket Liszka József a következőképpen csoportosítja: I. Élőfára erősített tárgyak, azaz „képes fák”: 1. élőfára erősített feszület, 2. élőfára erősített szentkép, 3. élőfára erősített képszekrény; II. Út menti keresztek: 1. fakereszt, 2. kőkereszt, 3. fémkereszt; III. Képoszlopok: 1. póznaszerű képoszlop, 2. szoborfülkés képoszlop, 3. mezei oltár; IV. Kápolnák; V. Szobrok; VI. Haranglábak; VII. Szoborfülkék nem szakrális célból készült objektumokon: 1. szoborfülkék épületfalakban, 2. szoborfülkék síremlékeken; VIII. Út menti haláljelek; IX. Kálváriák (Liszka 2000, 25–31.).
8. A rozsnyói püspöki helynök 1934. október 5-én kelt, 4106/1934. sz. levele.
9. A baraccai plébánia jámbor perselyei 1911-től (1940-ig)

Felhasznált irodalom

- Bálint Sándor 1936. A szegediek búcsújárása Radnára. *Ethnographia*, 317–318. p.
- Bálint Sándor 1977. *Ünnepi kalendárium I-II*. Budapest, Szent István Társulat.
- Bálint Sándor–Barna Gábor 1994. *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Budapest, Szent István Társulat.
- Barna Gábor 1985. Búcsújáróhely a Básti-hegyben. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Gömör Néprajza I*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, 163–179. p.
- Barna Gábor 2003. *Egy szent raktár. A sacred depot. Tárgyak, szimbólumok, kommunikáció. Objects, Symbols, Communication*. Devotio Hungarorum 10. Szeged, SZTE Néprajzi Tanszék.
- Bartha Elek 1992. *Vallásökológia. Szakrális ökoszisztémák szerveződése és működése a népi valóságban*. Debrecen, Ethnica.
- Dávid Áron 2003. *Szent Kereszt tiszteletére*. Jászszentandrás, Jász Szó Alapítvány.
- Faggyas István 1991. *Lakosság és templomi ülésrend I-II*. Gömör Néprajza XXVII., XXXI. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék.
- Felhősné Csiszár Sarolta 1999a. A „megterített asztal”. Úrasztali terítők a horvátországi református templomokban. *Néprajzi Látóhatár*, 4. 219–235. p.
- Felhősné Csiszár Sarolta 1999b. *Magyar Református Egyházak javainak tára. A határon túli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga*. Debrecen, Kárpátaljai Református Egyház I–IV. Országos Református Gyűjteményi Tanács.
- Gecse Annabella 2007. „Áldassál, Szentháromság...” *TISICUM. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XVI*. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 169–197. p.
- Józsa László 1999. *Megszentelt kövek: kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban*. Szeged, Néprajzi Tanszék.
- Józsa László 2004. *Szent ez a hely. A kunszentmártoni római katolikus templom liturgikus eszközei*. DAMNA, 5084–04. (Damjanich Múzeum Néprajzi Adattára)
- B. Kovács István 1999. Jegyzetek a gömöri magyar nép táji-kulturális tagolódásáról. A *Gömör-Kishonti Múzeumegyesület Évkönyve (1995–1997)*. Rimaszombat, Gömör-Kishonti Múzeumegyesület, 112–132. p.
- Liszka József 1999a. A szakrális kisemlékek állíttatásának társadalmi hátteréhez. A szlovákiai Kisalföld példája. *TISICUM. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 11*. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 157–162. p.
- Liszka József 1999b. Szabadtéri szakrális kisemlékek és a hozzájuk kapcsolódó hagyomány a szlovákiai Kisalföld keleti felén. In Körmendi Géza (szerk.): *Paraszti élet a Duna két partján*. Tatabánya, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat, 97–116. p.
- Liszka József 2000. *Állíttatott keresztényi buzgóságbul. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.

- Liszka József 2007. A szakrális kisemlékek kutatása a közép-európai térségben. In uő (szerk.): *Acta Ethnologica Danubiana* 8–9. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2006–2007. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 17–36. p.
- Nagy Janka Teodóra 1996. A templomi ülésrend Bölcskén. *Múzeumi Levelek* 75 (1996), Szolnok, 331–341. p.
- Pusztai Bertalan 2001. Helyi társadalom és vallásosság egy gömői magyar faluban. In: Barna Gábor (szerk.): *Társadalom – kultúra – természet. Tanulmányok a 60 éves Bellon Tibor tiszteletére*. Karcag–Szeged–Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 151–163. p.
- Szabó Pál Antal 2002. *Újszász szakrális emlékei*. DAMNA: 4682–02. (Damjanich Múzeum Néprajzi Adattára)
- Szacsavay Éva 2007. Kegyes adományok: tipológia és topográfia. A bánffyhyunyadi templom térszimbolikájához. In Liszka József (szerk.): *Acta Ethnologica Danubiana* 8–9. Az Etnológiai Központ Évkönyve 2006–2007. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 59–78. p.
- P. Szalay Emőke 1999. Úrasztali edények a horvátországi református gyülekezetekben. *Néprajzi Látóhatár*, 8. 237–246. p.
- P. Szalay Emőke 2000/2001. XVII. századi ötvösmunkák a Kárpátaljai Református Egyház gyülekezeteiben. In *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 75. Debrecen, Déri Múzeum, 225–248. p.
- P. Szalay Emőke 2001. A századforduló ízlésváltozása Kárpátalján a református egyház kenyérszolgáltató táblainak tükrében. In S. Lackovits Emőke–Mészáros Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5. Konferencia Pápán 1999. június 22–24.* I. kötet. Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 13–21. p.
- Takács Béla 1983. *Református templomaink úrasztali terítői*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- Tomka Ferenc 2007. Nemzeti és vallási identitás a 20. század végi Szlovákiában és Magyarországon. In Štefan Šutaj–László Szarka: *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia. Regionális és nemzeti identitásformák a 18–20. századi magyar és a szlovák történelemben*. Prešov, Universum, 146–162. p.
- Tomka Miklós 1991. *Magyar katolicizmus 1991*. Budapest, Országos Lelkipásztori Intézet, Katolikus Társadalomtudományi Akadémia.
- Varga Norbert 2001. Fejezetek Gömör és Nógrád pásztorlásának hitvilágából I. *Gömörország*, 2001. Ősz. (3. szám) 9–17. p.
- Verbényi István (szerk.) 2001. *Liturgikus lexikon*. Budapest, Szent István Társulat–Kairosz.

Egyéb források:

„A baracpai plébánia jámbor perselyei 1911-től (1940-ig)”. Plébániai irattár.
A rozsnói püspöki helynök 1934. október 5-én kelt, 4106/1934. sz. levele. Plébániai irattár.

ANNABELLA GECSE

THE SYSTEM OF „SACRED” ITEMS – IN A PROFANE REFLECTION. THE MATERIAL MANIFESTATION OF RELIGIOUS FEELINGS IN THE LIFE OF A COMMUNITY

Sifting through the world of religious items in Barca during the 20th century, we can draw a certain parallel with the history of the rural society – and not just because religion was a part of it. In the 1950s, the life of the population fundamentally changed from a previously rustic work driven livelihood and the

associated lifestyle. A new form of pursuit had to be invented, as the tendencies for upward movement in the social ladder started resembling open rivalry. In the times before, this could and had to be done by the means of accumulating property. After 1948, this was not possible anymore, so the home itself became a public display for accumulated wealth. Furthermore, the 1950s represent a borderline change in religious life. Disregarding the will of state and the resulting societal and psychological effects; by concentrating solely on religious life, we can see that the platform given to religious display, such as celebrations – succumbing to an external force, but still – has shrunk completely. Besides the church, Barca – naturally in a similar fashion as other settlements – could not be „the” Catholic village anymore. This is the key to the explanation of the church’s rich textile stockpiles. The fact that the currently still living elders still remember the period of the manufacturing and donations indicates the date of these events.

On the other hand, the extraordinary outfitting signifies that the external manifestation of religion had to move to a narrower space of expression. As the accumulation of wealth was not represented by acquiring more land, but with decorating the house, the material care for religion was not expressed by building crucifixes or Lord’s Day tents, but in donating small sculptures, altar-pieces and church textile. An entirely separate study is required to discover what is happening to the language associated with producing such material signs, as the creators and former users, the community itself, has completely changed.